

Юрій Пілюков,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права і процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету,
провідний фахівець
Тернопільського НДЕКЦ МВС України

ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ. ПОНЯТТЯ ТА ЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

Розглянуто історичні та соціальні передумови виникнення економічних злочинів в Україні, поняття фіктивного підприємства та фіктивного підприємництва як окремого виду злочину, його зв'язок з іншими злочинами у сфері економіки.

Ключові слова: підприємницька діяльність, економічні злочини, фіктивне підприємство, фіктивне підприємництво, основні, допоміжні та супутні злочини.

Пілюков Ю.

Fictitious entrepreneurship in Ukraine. The concept and connection with other economic crimes.

Рассмотрены исторические и социальные предпосылки возникновения экономических преступлений в Украине, понятия фиктивного предприятия, фиктивного предпринимательства как отдельного вида преступления, его связь с другими преступлениями в сфере экономики.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, экономические преступления, фиктивное предприятие, фиктивное предпринимательство, основные, вспомогательные и сопутствующие преступления.

Pilyukov Y.

Fictitious business in Ukraine. The concept, connection with other economic crimes.

The historical and social preconditions of occurrence of economic crimes in Ukraine, the notion of fictitious enterprise and fictitious business as a separate type of crime, its connection with other crimes in the sphere of economy are considered.

Keywords: entrepreneurial activity, economic crimes, fictitious enterprise, false entrepreneurship, major, auxiliary and related crimes.

Постановка проблеми. Фіктивне підприємництво як самостійний злочин одночасно є своєрідним засобом вчинення цілої низки інших кримінальних правопорушень у сфері економіки. Цей злочин набув розповсюдження у багатьох базових галузях економіки : паливно-енергетичному та агропромислового комплексу, вугільній, металургійній, коксохімічній промисловості, будівництві, машинобудуванні та в інших галузях народного господарства.

Від несприятливих умов для ведення господарської діяльності, непрозорості податкової системи, неефективної регуляторної політики економіка України зазнає непоправних втрат. Збільшується її тіньова сфера (близько 50%) та кількість економічних злочинів, пов'язаних з використанням фіктивних суб'єктів підприємництва, що суттєво становить загрозу економічній безпеці України [2, с. 201–204].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема фіктивного підприємництва та пов'язаними з ним злочинами у сфері економіки займалися такі вчені, як: П. П. Андрушко, В. Т. Білоус, Ю. Д. Блувштейн, В. І. Борисов, М. Брайнін, В. М. Важинський, В. І. Василичук, А. А. Вознюк, А. Ф. Волобуєв, В. О. Гацелюк, Л. М. Дуднік, О. О. Дудоров, П. М. Дуравкін, О. Г. Кальман, В. В. Лисенко, А. С. Мікіш, В. О. Навроцький, В. А. Некрасов, Ю. В. Опалінський, В. О. Останін, В. Г. Петросян, Е. В. Расюк, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, С. С. Чернявський та ін.

Вивчення стану наукового розроблення свідчить, що ця проблема повною мірою не досліджена, багато аспектів є дискусійними та потребують ґрунтовного аналізу та вирішення. Саме ці обставини визначили актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати причини виникнення економічної злочинності в Україні, визначити поняття «фіктивне підприємство» і «фіктивне підприємництво», обґрунтувати їх зв'язок з іншими злочинами у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. Економічна злочинність виникла практично одночасно з появою підприємницької діяльності. Згідно з «Юридичною енциклопедією» підприємництво – це самостійна, систематична, правомірна економічна (господарська) діяльність юридичних або фізичних осіб із виробництва продукції (товарів), виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку [10, с. 545].

Перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні, яка входила до складу Російської імперії, відкрилися після відміни кріпосного права і особливо після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р., пов'язаної з поваленням царського режиму. Проте складна соціально-політична обстановка в державі, слабкість і нерішучість нового коаліційного уряду у проведенні соціально-економічних реформ, Перша світова війна, що перемістилася на кордони Російської імперії, завадили цьому процесу.

Одночасно, почало з'являтися незаконне підприємництво, яке отримало величезне розповсюдження в роки громадянської війни, а після її закінчення, зароджена у попередні роки нова економічна політика була фактично зруйнована, прийнятий тоді жорсткий курс на індустріалізацію промисловості та колективізацію сільськогосподарства став причиною масових репресій підприємців, які не погоджувалися із прийнятими рішеннями.

Особливо активізувалось фіктивне підприємництво в період розпаду Союзу РСР. Керівники державних органів в Україні, яка здобула політичну самостійність, виявилися неспроможними розробити реальну програму економічних реформ, що стало причиною масового зловживання службовим становищем керівниками підприємницьких структур та розкрадання державного й колективного майна.

Особливо гостро це відчувається у теперішній час, коли в руках окремих олігархів зосередився величезний капітал і необмежена влада, що неминуче призвело до небаченого зростання рівня корупції в країні, катастрофічного падіння економіки та життя людей.

Незважаючи на заходи держави на законодавчому рівні протидіяти цьому соціальному явищу, її наміри не дали позитивних результатів.

Аналіз досліджень вчених та практика протидії економічній злочинності та фіктивному підприємництву показав, що основними причинами їх зародження та існування є: недосконалість законодавства, що регулює господарську діяльність, високий рівень корупції, кабальні умови сплати податків, контроль корумпованими особами основних народногосподарських галузей, низький професійний рівень співробітників правоохоронних органів у виявленні, документуванні, розслідуванні та запобіганні цим злочинам.

До цього часу коло науковців і фахівців у сфері економічної злочинності не мають єдності у визначенні змісту категорій «фіктивне підприємство», «суб'єкти господарювання з ознаками фіктивності», «фіктивне підприємництво». Ці терміни співзвучні та близькі за змістом, але мають суттєві розбіжності.

Так, С. С. Чернявський під фіктивним підприємством розуміє створення підприємств (юридичних осіб) для маскування справжніх намірів їх засновників за допомогою удаваних юридичних угод, а також злочинних наслідків під «невдалу» господарську діяльність (доведення до банкрутства, реорганізація фірми); підроблення фінансових та інших документів; неправомірне використання комп'ютерів, їх систем і комп'ютерних мереж; «відмивання» коштів шляхом їх конвертації та переведення на банківські рахунки зарубіжних компаній тощо [9, с. 6].

В. В. Білоус зазначає, що фіктивне підприємство є універсальним знаряддям для вчинення широкого кола злочинів. Відповідно до вимог чинного кримінального законодавства (ст. 205 КК України) під фіктивним підприємством він розуміє юридичну особу, офіційно зареєстровану як суб'єкт підприємництва, що створена або придбана з метою здійснення заборонених видів діяльності або прикриття незаконної діяльності [1, с. 5].

В. В. Лисенко під фіктивним підприємством розуміє суб'єктів підприємництва, які створені з використанням неправдивої інформації щодо його засновників, адміністрації, місцезнаходження (за підробленими, викраденими документами, на підставних осіб, на осіб без певного місця проживання, на окремих громадян за окрему плату) з метою використання їх як засобу вчинення або приховування протиправних (злочинних) дій [5, с. 240–241].

В. Г. Петросян розглядає суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності які створені з використанням неправдивої інформації щодо засновників, адміністрації, місцезнаходження (за підробленими, викраденими документами, на підставних осіб, на осіб без постійного місця проживання), або передачу легально зареєстрованого підприємства у володіння чи управління підставним, померлим, безвісти зниклим особам з метою використання таких суб'єктів господарювання як засіб вчинення або приховування злочинів [8, с. 177].

Узагальнюючи наведені визначення, під фіктивним підприємством слід розуміти: суб'єкт господарювання, який зареєстрований з порушенням встановленого порядку (правових норм) реєстрації в державних органах, установчі документи якого не відповідають чинному законодавству, або для здійснення діяльності, що суперечить закону чи установчим документам, або з порушенням порядку ведення податкового обліку та строків подання податкових декларацій і фінансової звітності, або з порушенням строків подання відомостей у державні органи про зміну назви, організаційної форми, форми власності й місцезнаходження.

Суб'єкти господарювання з ознаками фіктивності можна класифікувати за певними критеріями. За призначенням – створені для: а) незаконного переведення безготівкових коштів у готівку й навпаки; б) реконвертації грошових коштів при здійсненні конвертації по «зустрічному курсу»; в) штучного завищення валових витрат суб'єктів господарювання; г) незаконного відшкодування ПДВ з державного бюджету; д) сприяння суб'єктам господарювання в незаконному розміщенні коштів в іноземній валюті за кордоном; ж) надання видимості як законно ввезених для контрабандно – ввезених товарів; з) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; є) шахрайських дій з цінними паперами; і) заволодіння ТМЦ і грошовими коштами службовими особами, які є розпорядниками державних коштів тощо.

За способами створення з реєстрацією підприємства на осіб які: а) усвідомлено надають власні документи за певну винагороду або послуги. Це реальні дієздатні особи, які після проведення кількох фінансових операцій заволоділи великою сумою грошових чи матеріальних цінностей, після чого фіктивне підприємство самоліквідується, а засновники зникають; б) матеріально малозабезпечені: безробітні, пенсіонери, студенти, особи без певного місця проживання; в) тяжкохворі: душевнохворі, інваліди, алкоголіки, наркомани й інші. Після закінчення реєстрації підприємства ці особи участі в господарській діяльності підприємства не беруть. Вони реально не усвідомлюють власної причетності до фіктивного підприємства; г) померлі: використовуються лише їх документи; д) знаходяться в місцях позбавлення волі; ж) виїхали на постійне місце проживання до інших держав; з) «гастролери» або раніше засуджені, що переховуються від правоохоронних органів; є) на загублені або викрадені паспорти інших громадян; і) вигадані – для створення фіктивного підприємства використовуються підроблені паспорти та вигадана юридична адреса.

Суб'єкти господарювання з ознаками фіктивності за цільовим призначенням у розроблюваних злочинних схемах можна поділити на:

– головні – це такі, які відіграють головну роль щодо заволодіння товаро-матеріальними цінностями або грошовими коштами. На такі фіктивні фірми покладається основне завдання з отримання незаконного прибутку.

– допоміжні або «буферні», які виконують функції прикриття злочинної діяльності й протидії правоохоронним органам у виявленні фактів учинення господарських злочинів [7, с 5–8].

Отже, класифікація суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності досить різноманітна, а процес їх незаконної, замаскованої діяльності важко виявити, задокументувати та розслідувати.

Доцільно визначити поняття «фіктивне підприємництво» як певну протиправну діяльність фіктивних підприємств та суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності.

Відповідно до ст. 205 КК України під фіктивним підприємництвом розуміється створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [4].

На думку Л. М. Дудника, фіктивним підприємництвом є недійсна, нелегітимна (протиправна), відповідно до встановленого законодавства, господарська комерційна діяльність, яка здійснюється від імені суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності або з використанням тільки їх реквізитів, як засобу для заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неконтрольованих прибутків [3, с. 12].

А. С. Мікіш пропонує визначити це поняття як: незаконну або удавану діяльність, яка проваджується від імені фіктивних суб'єктів господарювання різних видів і форм, фізичних осіб-підприємців або службових осіб суб'єктів господарської діяльності щодо суб'єктів комерційного і некомерційного господарювання з метою заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неконтрольованих прибутків» [6, с. 18].

Отже, фіктивне підприємництво можна визначити як: незаконну комерційну господарську діяльність, яка здійснюється від імені суб'єктів господарювання різних видів і форм з ознаками фіктивності, фізичних осіб-підприємців або службових осіб суб'єктів господарювання, з метою заволодіння товарно-матеріальними цінностями або отримання інших неконтрольованих прибутків.

Особливістю фіктивного підприємництва є те, що у сукупності з іншими економічними злочинами, його розглядають у двох формах: як допоміжний і як основний злочин.

Як правило, фіктивне підприємництво є допоміжним злочином, або початковим етапом для вчинення інших основних злочинів у сфері економіки, серед яких: незаконні операції з фінансовими ресурсами; привласнення бюджетних коштів; шахрайства; фіктивне банкрутство; нецільове використання або неповернення одержаних кредитів; ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів; здійснення незаконних валютних операцій; приховування за кордоном валютної виручки; різні види розкрадань; легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, а також торгівля людьми, зброєю, наркотиками. Різновидом кримінального бізнесу, що здійснюється шляхом використання фіктивних підприємств, стали незаконний переказ безготівкових грошових коштів у готівку та незаконна їх конвертація в іноземну валюту.

Якщо розглядати фіктивне підприємництво як основний злочин, то допоміжними злочинами для нього (як і для інших основних економічних злочинів, що перераховані вище) можуть бути також: підроблення та використання підроблених документів (ст. 358 КК); службові підроблення (ст. 366 КК); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 202 КК); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК); службова недбалість (ст. 367 КК); створення злочинної організації (ст. 255 КК); різні види злочинів, пов'язаних із способами усунення (шантаж, компрометація, замовне фізичне усунення тощо) свідків, контрагентів, партнерів по бізнесу. Отже, допоміжними для фіктивного підприємництва є злочини, за допомогою яких воно вчиняється.

Під час розслідування фіктивного підприємництва, інших злочинів у сфері економіки можуть виявлятися також так звані супутні злочини. До них можна віднести: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 368 КК); шахрайство (ст. 190 КК); привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); контрабанда (ст. 201 КК); доведення до банкрутства (ст. 219 КК) та деякі інші.

Наведена класифікація орієнтує суб'єктів розслідування на те, що за наявності інформації про основні злочини, необхідно зосередитись у здійсненні пошукових заходів на встановлення допоміжних та супутніх злочинів. Наявність встановлених допоміжних злочинів фактично є доказом щодо мотивів та учасників вчинення основного злочину. З іншого боку, при встановленні допоміжних злочинів виникає запитання: заради завуалювання якого основного злочину воно було вчинено.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що основними передумовами економічної злочинності в Україні слід вважати недосконалість законодавства, що регулює господарську діяльність, високий рівень корупції, кабальні умови сплати податків, контроль корумпованими особами основних народногосподарських галузей, низький професійний рівень співробітників правоохоронних органів у виявленні, документуванні, розслідуванні та запобіганні цим злочинам.

Для більш ефективної протидії незаконній діяльності фіктивних підприємств необхідно досконало знати класифікацію цих підприємств, структуру, способи утворення або придбання, функції та завдання, володіти знаннями щодо фінансових схем, у які задіяні ці підприємства, з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності щодо яких є заборона. Наведена класифікація злочинів дозволить зорієнтувати суб'єкти розслідування щодо способів їх вчинення, мотивів та учасників протиправної діяльності.

Список використаних джерел

1. Білоус В. В. *Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Білоус // Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.*
2. Дудоров О. О. *Спірні питання кримінально-правової характеристики фіктивного підприємництва / О. О. Дудоров // Проблеми права на зламі тисячоліть – Дніпропетровськ, 2001. – С. 201–204.*
3. Дудник Л. М. *Адміністративно-правове забезпечення діяльності податкової міліції щодо протидії фіктивному підприємству: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.07 / Дудник Леонід Миколайович // Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2008. – 209 с.*
4. *Кримінальний кодекс України : Закон України, прийнятий ВР 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>.*

5. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: теорія та практика / В. В. Лисенко. – К.: Логос, 2004. – 324 с.
6. Мікіш А.С. Запобігання фіктивному підприємництву дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Мікіш Артем Сергійович // Національна академія внутрішніх справ, 2016. – 307 С. с.114.
7. Некрасов В. А. Фіктивне підприємництво в системі створення злочинних технологій, що забезпечують можливість учинення злочинів у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] / В. А. Некрасов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 26–31. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_10.
8. Петросян В. Г. Криміналістичне та оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів, вчинених суб'єктами господарювання з ознаками фіктивності: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Петросян // Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2011. – 221 с.
9. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. доктора юрид. наук: 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович // Національна академія внутрішніх справ, 2010. – 610 с.
10. Юридична енциклопедія. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – 765 с.

References

1. Bilous, V.V. (2004). *Problemy metodyky rozsliduvannia fiktyvnoho pidpryemnytstva: [Problems of the methodology of investigation of fictitious business]. Extended abstract of candidate's thesis. Natsionalna Yurydychna akademiya Ukrainy im. Ya. Mudrogo - National Law Academy of Ukraine named after Ya Mudrii. Kharkiv: [in Ukrainian].*
2. Dudorov, O.O. (2001). *Spirni pytannya kryminalno-pravovoi harakterystyky fiktyvnoho pidpryemnytstva [Controversial issues in the criminal law of fictitious business]. Problemy prava na zlami tysyacholit - Problems of the right to break the millennium. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].*
3. Dudnik, L.M. (2008). *Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti podatkovoi militsii shchodo protudii fiktyvnomu pidpryemnytstvu [Administrative and legal support of the activity of the tax militia in combating fictitious entrepreneurship]. Candidate's thesis. Natsionalnyi universitet derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy - National University of the State Tax Service of Ukraine. Irpin [in Ukrainian].*
4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. <http://zakon0.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11> [in Ukrainian].*
5. Lysenko, V.V. (2004). *Kryminalistychnе zabezpechennia diialnosti podatkovoi militsii: teoriia i praktyka [Forensic provision of tax militia activity: theory and practice]. Kyiv: Logos [in Ukrainian].*
6. Mikish, A.S. (2016). *Zapobigannia fiktyvnomu pidpryemnytstvu [Preventing fictitious entrepreneurship]. Candidate's thesis. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy - National Academy of Internal Affairs. Kyiv [in Ukrainian].*
7. Nekrasov, V.A. (2014). *Fiktyvne pidpryemnytstvov systemi stvorennia zlochynnykh tekhnologii, shcho zabezpechuiut mozhlyvist uchynennia zlochyniv u sferi gospodarskoi diialnosti. [Fictitious entrepreneurship in the system of creation of criminal technologies that provide an opportunity to commit crimes in the field of economic activity]. Pivdennoukrainskyi pravnychiy chasopys - Southern Ukrainian law magazine. (3), (pp. 26-31). <http://nbuv.gov.ua> Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_10 [in Ukrainian].*
8. Petrosian, V.G. (2011). *Kryminalistychnе ta operatyvno-rozshukove zabezpechennia vyjavlennia zlochyniv, vchynenykh subektamy gospodariuvannia z oznakamy fiktyvnosti: [Forensic and operational search for the detection of crimes committed by business entities with signs of fictitious]. Candidate's thesis. Natsionalnyi universitet derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy - National University of the State Tax Service of Ukraine. Irpin [in Ukrainian].*
9. Cherniavskii, S.S. (2010). *Teoretychni ta praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia finansovogo shakhraistva. [Theoretical and practical principles of the method of investigation of financial fraud]. Doctor's thesis. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy - National Academy of Internal Affairs. Kyiv [in Ukrainian].*
10. *Yurydychna entsiklopediia [Legal Encyclopedia]. (2004). Kyiv: Publishing House «Ukrainian Encyclopedia» named after M.P. Bazhana [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 11.02.2019.